

Для посилання:

Сімакова Л. А. Забезпечення мотивації навчання у створенні підручників з літератури для 5–6 класів шкіл з російською мовою навчання [Текст] / Л. А. Сімакова // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол., головн. ред. В. М. Мадзігон; наук. ред. О. М. Топузов]. – К. : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – 800 с. – С. 401–406.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ У СТВОРЕННІ ПІДРУЧНИКІВ З ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ 5–6 КЛАСІВ ШКІЛ З РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

Л. А. Сімакова, канд. пед. наук,
Інститут педагогіки НАПН України

Постановка проблеми. Пошук найефективніших шляхів розвитку у школярів пізнавального інтересу як основного мотиву навчання, які мають використовуватися в арсеналі засобів розвивального навчання, є однією з головних умов створення сучасного шкільного підручника з літератури. Забезпечення мотивації в навчанні не тільки посилює інтерес учня до навчання, до пізнання нового, а й виховує у нього прагнення до подолання труднощів, до знаходження в навчанні особистісного сенсу.

Аналіз останніх досліджень. Проблема мотивації в навчанні розглядалася в роботах Л. Божович, Є. Ільїна, С. Рубінштейна, Г. Щукіної та ін. В основних теоретичних висновках учених вказується на цінність пізнавального інтересу як мотиву навчання і розвитку особистості.

Формулювання цілей статті. Метою пропонованої статті є визначення ефективних шляхів підвищення мотивації вивчення літератури в 5–6 класах і подання розробленої на цій основі методики роботи над текстом досліджуваного художнього твору.

Основна частина. Новий погляд на особистість учня як на суб'єкта в педагогічному процесі потребує нових підходів у забезпеченні мотивації навчання, в основі якої – врахування потенційних можливостей учня, його інтересів, здібностей і особистісних якостей (Л. Божович, Є. Ільїн, Є. Клімов, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Г. Щукіна). Утім підкреслюється, що важливо постійно підсилювати мотиваційний потенціал у процесі навчання, підтримувати в учнях почуття незадоволеності досягнутим, яке, в свою чергу, активізує їхню самостійну пізнавальну діяльність (Ю. Бабанський, Л. Божович, І. Лернер, О. Біляєв). Ці наукові висновки враховано при розробці завдань до художніх творів у підручниках з літератури для 5–6 класів шкіл з російською мовою навчання.

Вивчення творів художньої літератури завжди пов'язано з переживанням мотивів, емоцій, почуттів, які, в свою чергу, можуть бути поштовхом до пізнавальної активності учнів. У зв'язку з цим основою методики роботи над текстом твору, що вивчається, у підручниках з літератури для 5–6 класів є насамперед урахування особливостей сприйняття молодшими підлітками художньої літератури.

Дані досліджень і спостережень за діяльністю учнів лягли в основу формулювання певних висновків про особливості сприйняття літератури школярами 5–6 класів (О. Нікіфорова, Л. Рожина та ін.), найголовнішою серед яких є здатність учнів засвоювати насамперед сюжет і вчинки героїв. До речі, найкраще засвоюються незвичайні, яскраві вчинки. Вони можуть мати вплив навіть тоді, коли дітям не зовсім зрозумілий їх зміст. До самостійно засвоєваних елементів відносяться також зовнішність героїв, мотиви вчинків, безпосередньо пов'язані з діями героїв. Але молодшим підліткам, наприклад, «важко виділяти особливості героїв тільки названі письменником, <...> особливості мови літературних персонажів, характер їхніх думок і переживань» (О. Нікіфорова). Однією з умов повноцінного сприйняття художнього твору є вміння учнів оцінювати елементи тексту відповідно до їх ідейно-естетичної значимості. Але такий результат досягається лише за сприйняття учнями художнього твору, яке здійснюється в процесі їхньої активної діяльності,

в якій значну роль відіграють позитивна мотивація, потреба й інтерес (Л. Божович, Є. Ільїн, О. Леонт'єв, Г. Щукіна).

У запропонованій нами методиці вивчення художнього твору поділено на кілька етапів, які в сукупності ведуть учня від безпосереднього сприйняття до поглибленого, створюючи таким чином сприятливі умови для зацікавленого читання й осмислення прочитаного, для набуття досвіду занурення в художній текст і набуття необхідних умінь і компетенцій на цьому етапі літературної освіти. Новизна підходу полягає в тому, що в основу системи завдань до тексту твору, що вивчається, покладена співвіднесеність завдань з етапами сприйняття, які чітко структуровані, а тому відрізняються особливою наочністю і значущістю, що вже самі по собі викликають рефлексію в учня і установку на конкретну діяльність. Так, у підручнику для 5-го класу ці завдання подаються під рубрикою «Ваші перші враження», у 6-му – під рубрикою «Обмінємося враженнями від прочитаного».

Завдання першого етапу вивчення спрямовані на виявлення безпосередніх знань і вражень учнів, надання можливості кожному з них, незалежно від рівня загального й літературного розвитку, вільно включитися в роботу над твором. Уперше сприйнятий художній текст, як правило, викликає живий відгук в учнів, породжуючи їхні власні переживання, думки, уявлення. І саме це зачіпає мотиваційну сферу учнів – викликає інтерес до твору, спонукає до поглибленого читання. Ураховуючи це, в наших підручниках для 5–6 класів, у порівнянні з нині чинними, завдання з виявлення безпосередніх знань і вражень учнів об'єднано в окрему рубрику, що сприяє самовираженню і саморозкриттю учнів, вільному висловленню ними своїх вражень і розуміння прочитаного.

Запитання на кшталт: «Що справило на вас особливо сильне враження? Чому?», «Коли виник ваш особливий інтерес до твору? З чим це пов'язано?», «Яким ви уявляєте того чи іншого героя?», «Що, на вашу думку, автор виділяє в його зовнішності?» і т.п. – спонукають учнів зосередитися, усвідомити свої почуття, зважити думки, що виникли під час початкового читання твору, поділитися тим, що їх особливо схвилювало, що саме запам'яталося. Таким чином створюються можливості для кожного учня включитися в роботу без побоювання за неправильну відповідь, стимулюється і підтримується його інтерес до особистої участі в процесі пізнання.

Подібна організація початкового етапу вивчення художнього твору дає можливість створювати на уроці невимушену, сприятливу атмосферу спілкування і вільних висловлювань учнів саме у той момент, який найбільш сприятливий для самовираження і саморозкриття школярів. У результаті такий підхід більшою мірою враховує індивідуальні особливості молодших підлітків, дає можливість з довірою й увагою ставитися до них, до читацького сприйняття і пізнавальних можливостей учнів. Наведемо приклади з підручників з літератури для 5–6 класів.

Ваши первые впечатления.

1. Чем заинтересовало вас начало сказки «Снежная королева»?
2. Были ли у вас, как у читателей, какие-либо предчувствия, когда вы узнали, что волшебное зеркало разбилось?
3. Опишите словесно, какими вы представляете себе Герду, Кая, Снежную королеву? Какое отношение к себе они у вас вызывают?
4. Если бы вам предложили проиллюстрировать первый и второй рассказы сказки «Снежная королева», какие фрагменты сказки вы бы изобразили? Опишите их устно.
5. Возможно, вам приходилось видеть экранизацию сказки Г. Х. Андерсена «Снежная королева», расскажите, что и кто вам особенно запомнился из этого фильма и почему? (Изучение сказки Г. Х. Андерсена «Снежная королева», 5 класс).

Поделимся впечатлениями от прочитанного.

1. Чем увлекло вас чтение повести Николая Васильевича Гоголя «Ночь перед Рождеством»? Над чем и над кем вы от души смеялись?
2. Какие изображенные Гоголем картины Рождественского праздника показались вам знакомыми и почему?

3. Чем особенным вам запомнились и понравились герои этой повести?
4. Какие описанные Гоголем фантастические картины вызвали у вас удивление?
5. Несколько раз повесть Гоголя «Ночь перед Рождеством» экранизировалась, и периодически телезрители имеют возможность увидеть ее на телеэкране. Расскажите о своих впечатлениях от просмотра этой повести в кино или по телевизору. (Изучение повести Н. Гоголя «Ночь перед Рождеством», 6 класс).

На наступному, поглибленому, етапі вивчення художнього твору, коли учні аналізують образи, ключові епізоди, сюжет і композицію, читають і коментують фрагменти твору, завдання в підручниках подаються таким чином, щоб підтримувати позитивну мотивацію і викликати бажання у школярів зацікавлено читати і перечитувати текст твору, глибше осягаючи його зміст і художні достоїнства. У підручниках для та 5–6 класів завдання на етапі поглибленого вивчення твору об'єднані під рубриками «Поміркуємо над прочитаним» і «Для самостійної роботи». Завдання для цих рубрик будувалися на основі висновків сучасної педагогічної науки про те, що лише зміст виучуваного предмета не надає можливість достатньо забезпечити інтерес і готовність до пізнання. Не менш важливо, здійснюючи особистісний підхід до учнів, нарощувати мотиваційний потенціал у процесі навчання, підтримувати в учнів почуття незадоволеності досягнутим, що стимулює їхню самостійну пізнавальну діяльність (Ю. Бабанський, І. Лернер, Л. Божович, Г. Шукіна). Ураховуючи специфіку предмета «Літератури», яка полягає у властивості викликати в читача особливий стан емоційної напруги – естетичну реакцію (Л. Виготський), яка активізує пробудження думок і почуттів людини, у завданнях на етапі поглибленого вивчення твору в 5–6 класах реалізується принцип відтермінованого критичного і логічного аналізу (А. Морозова, А. Чернілевський).

У методичному апараті підручників ураховується і дотримується взаємозв'язок завдань, спрямованих на розвиток емоційно-ціннісного компонента пізнавальної діяльності школярів, і тих, які сприяють активізації інтелектуальної діяльності молодших підлітків (умінь узагальнювати, робити висновки, давати самостійну оцінку прочитаного). Наведемо приклад такої взаємопов'язаності завдань з підручника літератури для 6 класу при вивченні повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдом».

- Веселым и свободным народом показал Гоголь украинцев в своей повести «Ночь перед Рождеством». Какое общее настроение передает писатель, рисуя картины народных гуляний? Какие обычаи украинцев описывает?

- Как относится Гоголь к своим героям? В чем именно выражается авторское отношение к Вакуле, Оксане, Чубу, Солохе и другим героям?

Виконання першого завдання спрямовує учнів до певного тексту повісті з метою його поглибленого читання і занурення в атмосферу емоційного впливу мистецтва слова. Друге завдання вимагає узагальнюючої інтелектуальної діяльності, умінь аргументувати свою думку, спираючись на результати вдумливого і зацікавленого читання, що передувало виконанню цього завдання.

Відомо, що особливий інтерес у учнів завжди викликають епізоди, які несуть особливе емоційно-сміслові навантаження, тобто ключові епізоди. Характер завдань під час роботи над ними в підручниках представлено різноманітно. Це і виразне читання, і використання евристичних і проблемних завдань, і інсценування, що допомагають учням занурюватися в текст твору, переживати разом з героями напружені моменти їхнього життя і завдяки цьому самостійно доходити до глибокого розуміння непорушних моральних істин і духовних цінностей.

Загострюють інтерес до художньої літератури завдання, які сприяють вихованню в учнів емпатії – здатності проникати у внутрішній стан героїв твору, співпереживати. Такі завдання сприяють прояву емоційної (естетичної, за Л. Виготським) реакції, що перетворюється з поглибленим читанням й аналізом твору на вищі почуття – співпереживання, співчуття, милосердя. Ефективними з огляду на підвищення мотивації у

процесі вивчення художніх творів є завдання, результативність яких підтверджено у процесі проведення експериментальної роботи (в експериментальних класах ефективність відповідей учнів у процесі аналізу твору на 18% вища, ніж у контрольних).

Інноваційними в системі завдань є такі, до змісту яких входять не лише запитання, а й інформаційний текст (можливі результати безпосереднього сприйняття художнього твору, а також відомості історико-літературного, культурознавчого характеру), які можуть у будь-який спосіб бути пов'язані з художнім твором, що вивчається, й водночас можуть бути цікавими для учнів. Наприклад, при вивченні в 5-му класі оповідання І. Тургенєва «Муму» пропонується таке завдання: «Из содержания рассказа мы узнаем, что после тяжелых крестьянских работ занятия Герасима по новой должности в городе казались ему шуткой. Но счастлив ли был Герасим на новом месте?».

З підручника з літератури для 6-го класу можна навести таке, подібне за структурою, завдання: «Удивительно, как мало людей задумывается над вопросом, сколько надо произвести различных работ для изготовления самого простого предмета нашего питания – печеного хлеба. Что испытал и пережил герой, придя к такой мысли?» (Д. Дефо. «Жизнь и удивительные приключения морехода Робинзона Крузо»).

Інформативний текст, який залучається до складу наведених завдань, актуалізує вже здобуті знання учнів і водночас дає можливість гостро відчувати їх неповноту. Це викликає емоційну і інтелектуальну реакцію учнів, що виявляється в потребі повернутися до необхідного тексту, вдумливо перечитувати і переосмислювати його з урахуванням запропонованого завдання. Невимушене повернення учнів до тексту художнього твору і зацікавлене його читання розвиває в них увагу до художнього слова, формує важливі читацькі якості – активність і точність емоційної реакції, глибину осмислення художнього тексту, вміння сприймати художній твір на особистісному рівні.

Висновок. Отже, забезпечення мотивації навчання при створенні підручників з літератури для 5–6 класів підвищує пізнавальну активність школярів, сприяє успішно запроваджувати діалогічну форму навчання, здійснювати особистісний підхід до учнів, виховувати творчого, естетично розвинутого читача.

Література

1. Божович Л. И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка [Текст] / Л. И. Божович // Изучение мотивации поведения детей и подростков – М., 1972. – Вып. 36.
2. Выготский Л. С. Психология искусства [Текст] / Л. С. Выготский. – СПб. : Азбука, 2000.
3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы [Текст] / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность [Текст] / А. Н. Леонтьев – М. : Политиздат, 1975.
5. Никифорова О. И. Психология восприятия художественной литературы [Текст] / О. И. Никифорова. – М. : Книга, 1972.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии [Текст] / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000.
7. Формирование познавательных интересов учащихся [Текст] ; [под ред. Г. И. Щукиной]. – Л., 1979. – Вып. 5.

У статті розкрито психолого-педагогічні і методичні умови забезпечення мотивації в процесі вивчення літератури у 5–6 класах шкіл з російською мовою навчання в Україні. Викладені результати розробленої системи завдань у підручниках з літератури для 5–6 класів підвищують пізнавальний інтерес до читання і вивчення творів художньої літератури.

Ключові слова: мотивація навчання, пізнавальний інтерес, пізнавальна активність, особливості сприйняття літератури підлітками, емоційна та інтелектуальна діяльність.

В статье раскрыты психолого-педагогические и методические условия обеспечения мотивации в процессе изучения литературы в 5–6 классах школ с русским языком обучения в

Украине. Изложены результаты разработанной системы заданий в учебниках по литературе для 5–6 классов, повышающих познавательный интерес к чтению и изучению произведений художественной литературы.

Ключевые слова: мотивация обучения, познавательный интерес, познавательная активность, особенности восприятия литературы подростками, эмоциональная и интеллектуальная деятельность.

The article deals with psycho-pedagogical and methodological conditions of motivation in the study of literature in 5–6 grades schools with Russian language in Ukraine. The results of the developed system of tasks in the textbooks of literature for 5–6 grades improve cognitive interest in reading and studying works of fiction.

Keywords: motivation, cognitive interest, cognitive activity, especially the perception of teen literature, emotional and intellectual activity.